

OTÁZKY A NÁZORY

Pasivita a průměrnost Úvaha o důsledcích komunistické dehumanizace

VLADIMÍR SPOUSTA

Anotace: Autor statí vychází z hypotézy, že pasivita a průměrnost byly jedním z činitelů, které umožnily totalitnímu režimu držet národ po několik desetiletí v porobě. Základní zdroje, příčiny a důsledky těchto jevů odkrývá z prizmatu filozofie, axiologie, politologie, psychologie, sociologie, ekonomie a pedagogiky.

Klíčová slova: pasivita, průměrnost, apatie, konformita, uniformita, normativizace, devastace, disgustace, frustrace, dehumanizace.

ZDROJE A PŘÍČINY PASIVITY A PRŮMĚRNOSTI

Již léta si kladu otázku, jak je možné, že se komunistickému totalitnímu režimu dařilo po několik desetiletí držet větší část národa v defenzivě a ve faktické porobě. Hledáme-li odpověď na tuto otázku, kterou lze bez nebezpečí represí a šikanování zcela otevřeně a beze zbytku vyslovit teprve dnes, vystupuje z našich úvah vždy znovu a neodbytně hypotéza, že jednou ze základních podmínek, které to umožnily, a příčin, které to způsobily, byly pasivita a průměrnost. Tyto podmínky připravovaly komunistické totalitě akční výbory již v únoru 1948, kdy podle kritéria ideologické doktríny a stranickosti vyřadily přední osobnosti české a slovenské inteligence z dění, a fakticky tak zlikvidovaly špičky československé vědy. Historicky vzato vlastně jen dokončily čistku, kterou před nimi už provedl jiný totalitní režim — režim nacistický. Normalizační prověrky v roce 1969, které nebyly ničím jiným než další politickou selekcí a likvidací všech nepohodlných a neochotných přikyvovat a souhlasit, dokončily pak dílo zkázy. „Zdravé jádro“ si následně vybudovalo důmyslný sebeobraný a ochranný psychoimunologický systém, který nomenklатурní kádry zbavoval pocitu nedostačivosti a průměrnosti a utvrzoval je v jejich výjimečnosti a nadřazenosti.

Pasivitu je možno pojímat v podstatě ze dvou zorných úhlů. Většinou ji chápeme jako negaci života, jako negativum, protože se s ní v této podobě také nejčastěji setkáváme. Je však možno na ni pohlížet i pozitivně. Např. v křesťanské ideologii a v jógistických filozofických postulátech nacházíme touhu po osvobození od všeho tělesného metodou odříkání a rozjímání, ale i moderní doba využívá pasivitu jako pozitivum: v arteterapeutických seancích se v pasivním odevzdání uvolňujeme působení umění. V lidovém pojetí a v lidové zkušenosti je pasivní postoj k životu a ke světu chápán jako důsledek, projev a identita

pohodlnosti, lenosti a parazitismu. Jako projev těchto prastarých lidských vlastností se odráží i v lidové slovesnosti. Lidová přísloví a pořekadla, lidové písně a říkadla si všímají vztahu pasivních a líných k práci a podávají svědectví o tom, že si prostý člověk uvědomoval antisociálnost těch, „kdo nemilují robotu“, a proto „vždycky světlí sobotu“.

Již při prvních hlubších analýzách pasivity a průměrnosti zjišťujeme, že mají mnohorozměrný charakter. Kromě svého bazálního rozměru filozofického mají svoji dimenzi axiologickou, politologickou, psychologickou, sociologickou, ekonomickou a pochopitelně i pedagogickou.

FILOZOFICKÁ A AXIOLOGICKÁ DIMENZE PASIVITY

Pasivitu z hlediska filozofického lze chápat jako negaci aktivity a touhy po životě. Život se ve všech svých formách – v organické, psychické a sociální – projevuje permanentní aktivitou, stálým sebetvořením a množením. Pasivita však toto tvůrčí nutkání a přirozenou lidskou touhu po seberealizaci a reprodukci popírá. Pasivita a pasivismus se uplatňují jako princip i jako filozofická koncepce, která zvýrazňuje trpnou nečinnost a netečnost v globálním pojetí světa. Hmota je chápána jako pasivní materiál samoutvářející se hmotné struktury světa. Smysluplnost a praktické uplatnění získává naše úvaha teprve v dimenzích humanitních, ve vztahu člověka ke světu. Pasivní přístup a postoj ke světu se projevuje ve třech rovinách. V rovině gnozeologické jsou nositelé pasivního postoje ke světu přesvědčeni o marnosti aktivního rozumového poznání a neprůkaznosti smyslového nazírání, což utváří i povahu jejich vztahu v rovině praktické: jakákoli snaha aktivně zasahovat do přírody a do sociální reality ztrácí v jejich očích smysl. Paralelně se promítá tento postoj i do roviny ontologické. Přistupují-li tito jedinci skepticky k významu aktivity při utváření sama sebe, aplikují pak pasivní postoje i ve vztahu k výchovnému utváření ostatních.

Pasivita jako projev určitého postoje není však jen výsledkem poznání reality v jejích nehodnotových vlastnostech, ale vypovídá zřetelně i o určitém systému hodnot, který jedinec akceptoval a kterým pak reguluje i svá rozhodnutí. Pasivita má tedy i svůj rozměr axiologický. Faktické konstituování průměrnosti v tzv. socialistické společnosti v době politického a kulturního temna vyústilo v řadě odvětví lidské činnosti v normalizaci průměrnosti. Poznávání, vědění a vzdělávání jako filozofické a pedagogické kategorie dostávají se v hierarchii hodnot na druhořadá místa, ze systému životních hodnot některých lidí pak mizí úplně. Středoškolák a vysokoškolák není ani filozoficky, ani společensky, ani ekonomicky stimulován k dosažení vynikajících nebo alespoň nadprůměrných výsledků při studiu. Většina studentů se spokojuje pouze s průměrnými výsledky a usiluje často jen o získání diplomu, který tak degraduje na pouhý glejt opravňující ji k provozování zaměstnání a nikoli k výkonu povolání, jež by bylo i životním posláním.

PASIVITA A PRŮMĚRNOST Z ASPEKTU POLITOLOGIE

Z hlediska politologie pasivita a průměrnost úzce korespondují s obecně proklamovanou teorií mas („stádnosti“), kterou komunističtí demagogové od nástupu gottwaldovského vedení vehementně prosazovali ve všech oblastech politického, společenského a kulturního života. Protože vycházeli z marxistické filozofie jako jediné (a posvátné) filozofie, plně uznávali a teoreticky obhajovali prvořadý význam aktivity a činného principu pro rozvoj individua a společnosti. Ačkoli se k filozofii aktivismu hlásili, ve své každodenní praxi zcela proti smyslu svých proklamací opravdovou aktivitu lidí znevažovali a nepřímo tak nutili k potlačení přirozené lidské touhy po činnosti a seberealizaci. Svým byrokratickým systémem vytvářeli podmínky pro faktické uplatnění pravého opaku principu aktivity

a činorodosti — k pasivitě a průměrnosti. Osobnost člověka byla opomíjena a programově potlačována.

Tendence k pasivitě a průměrnosti se začaly projevovat nedlouho po uzurpaci moci totalitním režimem v roce 1948. Podmínky k jejich vzniku byly vytvářeny zčásti nezáměrně, zčásti záměrně. V obou případech však komunističtí „normovači“ lidských osudů vytvářeli živný roztok pro růst a postupné zbytnění zrůdné chobotnice, jejíž chapadla posléze prorostla veškerý společenský a kulturní život. Jaký je vlastně význam sousloví tendence k pasivitě a průměrnosti? Z hlediska sémantického jím rozumíme záměrnou nebo mimoděnou snahu jedince neaktivizovat se, neangažovat se a neodlišovat se. Neodlišovat se od normy, od běžného průměru, obrazně řečeno nevystřikovat hlavu nad dav. Hledáme-li odpověď na otázku, kde tyto tendence vznikají, zjistíme, že pramení z prosté pohodlnosti, z deformovaného morálního postoje a z potlačené touhy jedince být jedinečný, být originální a sám svůj. Vyvěrají z potlačené touhy člověka vymanit se z houfu, osamostatnit se a realizovat se. Přirozená, specificky lidská tendence k aktivnímu činorodému projevu byla však vždy motorem společenského pokroku a základním předpokladem vývoje lidstva. Aktivita a činorodost jsou nejprůkaznějšími vlastnostmi člověčenství. Násilné, mocenské potlačení aktivity a činorodosti se tedy stalo hlavním zdrojem narůstající pasivity a průměrnosti. Jejím bezprostředním nositelem byl režimem zmanipulovaný člověk, a to jako individuum i jeho bytost sociální.

PASIVITA JAKO PSYCHOLOGICKÁ KATEGORIE

je projevem a součástí určitého postoje k životu a ke světu, je výsledkem osobního rozhodnutí jedince, k němuž dochází na základě trojvrstvého psychického aktu. Poznávací, emoční a volní stránku tohoto aktu nechápeme však izolovaně, ale ve vzájemné propojenosti a průchodnosti. Každý z nás má svůj víceméně ustálený životní styl a svoji základní paletu názorů, pocitů a postojů, jejichž prízmatem se dívá na svět a hodnotí ho.

Ze zorného úhlu psychologie zjišťujeme v podstatě dva zdroje a mechanismy vzniku tendence k pasivitě a průměrnosti. Jednak je to faktor retardující a tlumící přirozenou snahu individua vymanit se z průměru, který bral na sebe podobu permanentně indukovaného strachu z výjimečnosti, protože jakékoli vybočení z řady se stávalo pro člověka nebezpečným (lidová moudrost postihuje tento pocit úslovím „do vysokých stromů bije blesk“), jednak naprostá absence stimulujících faktorů — nedostatečná instrumentalita výjimečnosti, kdy lidé neměli důvod o něco usilovat, neměli důvod snažit se vymanit z průměrnosti. Usilování jako instrument vymanění se z průměrnosti pozbylo smysluplnosti. Nejzávažnějším psychickým důsledkem tohoto stavu byla skutečnost, že jedinec po určité době ztrácel svoji individualitu, a v důsledku toho byl stále více a více frustrován. Nebezpečnost a zálužnost tohoto procesu spočívala především v tom, že šlo o proces takřka nepostizitelný, avšak vleklý a úporný. Z jeho neúprosného mechanismu se mohly vymanit pouze silné a výjimečně individuality.

Ve svých nejzazších důsledcích praxe totalitního režimu brzdily saturaci nejzákladnějších lidských potřeb, biosomatickými počínaje a sociálními a kulturními konče. Díky nízké odbornosti, nedostatku prozíravosti, předvídavosti a organizačních schopností tehdejších vedoucích pracovníků žila naše společnost v chronickém nedostatku celé řady druhů zboží. Toto trvalé neuspokojení se zákonitě muselo projevit pocitem napětí ústího u psychicky méně odolných jedinců v neurózu. Některé základní kulturní a psychické potřeby bylo možno v té době uspokojovat jen s obtížemi. Patřilo k nim například autonomní sebeuplatnění a nemanipulované hledání smyslu života nebo svobodná a nenadekretovaná hierarchizace životních hodnot. Snadno se nedaly uspokojit ani potřeba přátelství, lásky a soudružství v tom prvotním a nezprofanovaném slova smyslu. Dlouhodobé neuspokojování těchto

potřeb uvádělo většinu populace v obtížně řešitelné dilema: buď saturovat alespoň čas od času a alespoň některé z těchto potřeb, nebo se smířit se ztrátou člověčenství a psychicky strádat. Stále se zvyšující počty emigrujících, sebevraždných úniků ze života a narůstající počty pacientů psychiatrických ústavů s hrozbou průkaznosti dokládaly nezastupitelnost a nepostradatelnost kulturních potřeb a intenzitu touhy člověka po jejich naplnění.

SOCIOLOGICKÁ DIMENZE PASIVITY A PRŮMĚRNOSTI

Aktivitu, činnost a pasivitu, lhostejnost chápeme jako určité projevy žitého a citěného sociálního vztahu. Mezi pasivitou sociální a pasivitou organickou a psychickou je však rozdíl. Jestliže organická a psychická pasivita jsou cele záležitostí individua a zůstávají v něm uzavřeny (i když se explicitně projevují), sociální pasivita je záležitostí celého sociálního útvaru. Sociální pasivita vzniká teprve za spolueistence mnoha různorodých jedinců ve společných podmínkách, jimiž je evokována a pod jejich tlakem i regulována. Když Emile Durkheim označuje tyto mechanismy termínem *la contrainte sociale* (sociální tlak), ukazuje jím právě na příčinu oněch specifických rozdílů.

Sociologicky se na vzniku pasivity a průměrnosti neblaze podílely silné konformní tlaky v sociální skupině. Pohlížet na ně jen jako na specifikum normalizované nenormality minulých 40 let však nelze, protože v různých podobách se s nimi sociologové setkávají i v jiných společenských systémech. Průměrní, neambiciózní a svými schopnostmi nevynikající jedinci ve skupině nejen že nebránili zbytnění těchto tendencí, ale naopak bránili všemu a všem, kdož se o vymanění z průměru snažili. Každý snaživý jedinec znamenal pro pracovní či studijní skupinu potencionální nebezpečí nárůstu požadavků a zvyšování normy. Pochopitelně, že i pohodlnost a lenost jako prastaré lidské vlastnosti zde sehrály svoji negativní roli. Z pracovních a studijních skupin se postupně vytrácela rozmanitost činnosti a obsah práce a studia byl dehumanizován. Lidé byli zbaveni možnosti vytvářet si podmínky pro učení se pracovat, studenti neměli podmínky pro učení se studovat. Schizoidní byrokratický systém vysokého školství nedal vysokoškolákům ani minimální prostor pro samostatné rozhodování při volbě studijních oborů a specializací, ani při volbě alternativních přednášek. Samostatné rozhodování jako předpoklad pracovního uspokojení jedince byl z pracovního a studijního procesu a priori vyloučen. Spojit obsah práce a studia s mimopracovními a mimostudijními zájmy nebo se ucházet o společenské uznání vycházející výlučně z morálních a odborných kvalit člověka bylo prakticky nemožné.

Nejtragičtější důsledky preference průměrnosti pro společnost se projevy v kádrové politice nekompromisně prosazované kádrovými pracovníky — všerohodujícími megalomany, kteří sami byli do své funkce vybráni podle stejného klíče nadvlády průměrnosti. Mechanismus výběru tzv. nomenklaturních kádrů byl demagogicky kryt veřejně proklamovaným principem přirozeného výběru, jenž sám o sobě byl prakticky nenapadnutelný a dokonce vyvolával dojem vysokého stupně demokratičnosti. Tento princip přirozeného výběru byl uplatňován (a to důsledně), avšak s „přehodnocenou“ hierarchií požadovaných schopností: rozhodujícími nebyly profesní schopnosti, znalosti a morální kvality, ale kromě samozřejmého členství v komunistické straně byla nejvýše ceněna slepá poslušnost, submisivita a oddanost, jež by stranickému aparátu zaručovaly bezmeznou ochotu podřídit se jakýmkoli jeho direktivám. Ve jménu komunistických idejí pošlapávali tito „lidé“ i ta nejelementárnější lidská práva. Odborné a sociálně ekonomické devastující důsledky „řízení“ těchto kádrů se začaly dříve nebo později zcela zákonitě projevovat na všech pracovištích. Nejvýraznějším důsledkem jejich průměrnosti (a také jejich sebeobranou) byla snaha každý projev svébytnosti a samostatnosti označit za projev individualismu. A protože individualita byla asociována s elitou a mnohde se stala synonymem pro elitu a elitářství,

na něž tehdejší mocenská ideologie pohlížela jako na něco zavrženého a ohrožujícího tehdejší společenský nepořádek, znamenalo každé takové vybočení z řady počátek politické, sociální a posléze i ekonomické diskriminace.

EKONOMICKÉ ASPEKTY PASIVITY A PRŮMĚRNOSTI

V oblasti ekonomické napomáhaly uplatňování pasivity a tendencí k průměrnosti často neprůhledné, nečitelné vzájemné pracovní vztahy a popisy pracovní náplně záměrně zašifrované zdeformovaným úředním jazykem, který vlastní obsah spíše zatemňoval než objasňoval. Jen nepatrná možnost řadového pracovníka ovlivnit celkový výsledek pracovního procesu nebo dosáhnout byl jen drobných změn v organizaci práce a detailní normování pracovních úkonů nedávalo přemýšlivým lidem prostor pro vynalézavost a tvůrčí iniciativu. Takové „odborné“ řízení negativně zasáhlo společnost ekonomicky a politicky, jedince pak psychicky a sociálně. Protože chyběla vnitřní stimulace a osobní zainteresování, přestal fungovat mechanismus psychického závazku i mechanismus sociální spravedlnosti. Dlouhá léta nebyl ceněn individuální přínos, samostatnost a originalita myšlení, ani tvůrčí iniciativa a tvrdě se prosazoval zákon sociální směny, který našel v počáteční, vstupní fázi pracovní komunikace svůj výraz ve schématu „co za to“, ve finální fázi pak vyústil ve známé a zprofanované „něco za něco“. Tento zákon sociální směny deformoval zákonitě i praxi ekonomické stimulace a odměňování pracovníků. Odměny a prémie se tak staly v rukou vedoucích pracovníků nástrojem politické a sociální diskriminace a šikanování všech, kdo nesli Kainovo znamení tzv. politické nespolehlivosti.

PASIVITA A PRŮMĚRNOST Z HLEDISKA PEDAGOGICKÉHO

Normalizace průměrnosti dovedená zvláště v letech normalizace ad absurdum prorostla jako zhoubná plíseň všechny oblasti našeho života. Zákonitě se projevila i ve výchově a vzdělávání. Pasivita a její dcera průměrnost mají tedy i svůj rozměr pedagogický. Z jakého podhoubí vyrůstaly, jak se projevovaly a jaké byly jejich důsledky? Prvopočátek těchto tendencí lze spatřovat v nediferencovaném přístupu k výchově a vzdělávání (v jeho „zglajchšaltování“). Školskými orgány nebylo prostě bráno na vědomí, že osobnost každého žáka je složitě diferencována, že každý žák je svým způsobem jedinečný a neopakovatelný. I začínající učitel již po několika měsících své práce ve škole věděl, že vedle žáků zdravých má ve třídě i žáka s poruchou srdeční činnosti, že vedle pilných, snaživých a aktivních sedí i žáci líní, pohodlní a pasivní. Mluví oficiální pedagogiky však před těmito skutečnostmi zavírali oči. Žák byl přizpůsobivým, konformním učitelem tlačen do uniformity učebního obsahu, metod, prostředků i podmínek. Teoreticky byl sice požadavek individuálního přístupu učitele k žákovi proklamován, v praxi však tento princip nebyl dodržován, protože nebyly pro něj vytvořeny ani ty nejelementárnější podmínky.

Všichni žáci byli vzděláváni týmhž obsahem, týmhž metodami a prostředky a za stejných vnějších podmínek. Učitelé nepřihlíželi (a ani přihlížet nemohli) k tomu, že každý žák je specifický svou vnitřní osobitou biofyzickou a psychickou výbavou, nepřihlíželi k onomu určujícímu fundamentu, jenž zakládá smysluplný a efektivní vyučovací akt. Stejně požadavky byly kladeny na všechny žáky bez ohledu na jejich možnosti. Důsledkem tohoto normování byli tzv. problémoví žáci, kteří se nekryli s normou, kteří vybočili z řady. Důvody tohoto vybočení byly dvojího druhu: žák buď neplnil požadovanou normu učiva v důsledku nedostatečnosti své intelektuální výbavy (to byly případy častěji se vyskytující), nebo se vzepřel normě proto, že očekával od učitele víc, než mu bylo poskytováno. Bylo paradoxem příznačným pro tuto dobu, že v obou případech bylo označení problémový jedinec pejorativní. Obecně normované požadavky byly pro podprůměrně vybaveného jedince

nesplnitelné, vedly k povrchnosti a globální pasivitě. Braly mu zájem o dění ve vyučování, ve svých důsledcích pak budily u něho nechuť ke vzdělávání. Nemalý podíl na této disgustaci učení měly i nekvalitně zpracované a předimenzované učebnice. Nadanému a nadprůměrně dotovanému jedinci nedávala normativizace a unifikace požadavků téměř žádný prostor pro uplatnění jeho schopností a plné intelektuální kapacity. Požadavky učitele splňoval tento žák snadno, a proto také byl aktivizován jen minimálně. Nadaní a talentovaní jedinci byli svými učiteli přehlíženi a tlačeni do šedého průměru žakovské masy, a to zcela proti vývojovému trendu světovému, který posouvá talentovou diferenciaci vzdělávání na jedno z předních míst.

Přestože vlna kritických připomínek zasáhla všechny typy a stupně škol a přestože se ozývaly jak z teoretických pracovišť, tak z řad učitelů, nebyly vyslyšeny, nebyly analyzovány a kriticky zhodnoceny. V diferenciaci vzdělání se nedělo po dlouhá léta téměř nic, protože zpětnovazební systém prostě nefungoval. Čím halasněji se vládnoucí školští ideologové odvolávali na mínění lidu, tím méně mu fakticky naslouchali a kryli se apriorními tézemi stranických usnesení a kanonizovanými výroky zbožňovaných autorit. Praktiky učitelů měly své politické, sociální a ekonomické pozadí. I učitelé byli zasaženi snahami znormovat jejich osobnost, protože byrokratický školský aparát nebral na vědomí, že i učitel jako subjekt výchovy je diferenční. Velké počty neprospívajících žáků ve třídě se stávaly pro neodborně fundovaného, ale svých nadřízených poslušného ředitele rozhodujícím ukazatelem úrovně pedagogické práce učitele. Důsledky administrativně prováděných zásahů shora měly katastrofální následky a uzavíraly tak bludný kruh prosperující tendence k pasivitě a průměrnosti. Připočteme-li k tomu nevalnou úroveň vysokoškolského vzdělání, které byrokratický režim učitelům poskytoval, a jen malou jejich snahu dále se sebevzdělávat, neudivuje nás, že jsme se na některých školách setkávali s pouhými atrapami učitele. Na druhé straně však nebylo plně využíváno schopností a talentu vysoce odborně a pedagogicky erudovaných učitelů. A přitom nebylo žádnou zvláštností, že na vysokých školách společenskovědního zaměření získávali nejvyšší vědeckopedagogické hodnosti učitelé, kteří plně ve shodě s tehdejšími modelem průměrnosti nebyli na výši ani morálně, ani vědecky, ani pedagogicky.

I v současných reformních snahách usilujících o demokratizaci a optimalizaci vysokoškolské výuky je možno vystopovat plody dlouhodobě pěstované pasivity a průměrnosti. Např. společné programování a osnování obsahu výuky jednotlivých učitelů a snahy o sjednocení jejích forem fakticky „sešňorovávají“ vysokoškolského učitele i studenta do úzkého, a priori vymezeného koridoru, tlumí jejich tvořivé potence, nutí je pasivně přijímat daný systém a ve svých důsledcích pak vedou k uniformitě výuky v nejširším slova smyslu, a tím opět k průměrnosti a pasivitě.

PODMÍNKY PRO OPTIMALIZACI INDIVIDUÁLNÍHO A SPOLEČENSKÉHO ŽIVOTA

Pokusili jsme se proniknout do spleti souvislostí, podmínek, příčin a důsledků, které prorostly zrůdný všepohlcující aparát státní moci, abychom mohli alespoň zčásti porozumět jeho mechanismu. Jakými prostředky budeme však proti pasivitě a průměrnosti bojovat a za jakých podmínek budeme schopni se jich zbavit? Víme sice, že cessante causa, cessat effectus (ustává-li příčina, ustává i důsledek), víme však také, že deformační vlivy zakořenily ve vědomí a v životních mechanismech lidí. Musíme počítat s tím, že důsledky zaniklých příčin budou ještě dlouho pouhou setrvačností (díky velké hmotnosti setrvačnicku) negativně ovlivňovat život naší společnosti. Zbrzdit rozjetý mechanismus produkující pasivitu a průměrnost bude možné jen za předpokladu, že se nám podaří vytvořit psychologické a sociální podmínky pro optimalizaci individuálního a společenského života. Nepochybně budeme muset humanizovat a intelektualizovat obsah práce, zajistit její různorodost a roz-

PŘÍČINY A DŮSLEDKY PASIVITY A PRŮMĚRNOSTI				
filozofické	psychologické	sociologické	ekonomické	pedagogické
– nadekretovaná hierarchie životních hodnot – manipulované hledání smyslu života	– strach z výjimečnosti – nedostatečná instrumentální výjimečnosti – neuspokojení základních životních a kult. potřeb, touhy po lidském štěstí, citových vazeb – ztráta uplatnění osobnosti, originality, autonomního sebeuplatnění individuality, vnitřní stímulace, osobní zainteresovanosti, mechanismu sociální spravedlnosti – permanentní frustrace	– konformní tlaky – nemožnost kritického přístupu – normalizace průměrnosti – ztráta spojení práce s mimopracovními zájmy, prostoru pro vzájemnou pomoc, pro samostatné rozhodování, možnosti dosáhnout společenského uznání – asociování individuality a originality s elitou – zkorumpovaný systémem výběru vedoucích pracovníků	– devastace řízení – nepřehlednost pracovních vztahů – vágní vymezení pracovní náplně – absence podmínek umožňujících maximální pracovní výkony – ztráta prostoru pro tvůrčí iniciativu – nemožnost ovlivnit výsledek pracovního procesu – amorální zákon sociální směny – nivelizace obsahu práce	– oktrojování a dekretování pedagog. výzkumů a pedagog. teorie – kanonizace postulatů, teorií, výroků, usnesení – uniformita cílů, obsahu a podmínek výchovy – nediferencovaný přístup k výchově – normalizace a unifikace požadavků – ztráta smysluplnosti a instrumentality studijního snažení – ztráta prostoru pro učení se studovat, pracovat – disgestace učení – vznik a nárůst počtu tzv. problémových žáků – nemožnost uplatnit nadání žáků a využít profesionálních schopností pedagogů

manitost a zbavit ji nivelace. Spojením obsahu práce s mimopracovními zájmy člověka, využitím jeho profesionálních schopností a seberealizačních tendencí a snížením pracovní přetížnosti lze vytvořit jednak prostor pro učení se pracovat, jednak pracovní situace, které by zvyšovaly instrumentalitu usilování a smysluplnost pracovního snažení. V neposlední řadě bude třeba zajistit podmínky pro optimální uplatnění osobitosti a originality myšlení a projektování a vytvořit i materiální a personální podmínky, které by umožňovaly podávat výkony blízké se horní hranici lidských možností. Zákonné, organizační a řídicí struktury bude nutno konstituovat tak, aby byl zajištěn maximální prostor pro samostatné rozhodování jako předpoklad plného pracovního uspokojení. Individualita a originalita bude muset být podněcována a pojímána jako elitní záležitost. Nezbytnou podmínkou uskutečnění těchto snah bude vytvoření objektivního prostoru pro vzájemnou pomoc a uznání.

Je paradoxem a ironií historie, že aktuální výzvu naší doby našim současníkům zformuloval již před tisíci lety jeden z největších starověkých filozofů Lucius Seneca mladší. V jeho Listech Lucilioví čteme: „Vitia otii negotio discutienda sunt“ (následky nečinnosti prací napraveny býti musí). Všechny sebelépe zformulované zásady a sebelépe míněná předsevzetí nám však sama o sobě ani jednotlivce, ani společnost z průměrnosti nevymaní, nesetkají-li se s odezvou, chtěním a úsilím nás všech a nebudou-li prodchnuta všezavršujícími ideály nejvyšších mravních principů.

VLADIMÍR SPOUSTA PASSIVITY AND MEDIOCRITY

The author's starting point in this article is the hypothesis that one of the conditions enabling the communist totalitarian regime of the past decades to keep the major part of the population in subjection were passivity, conformism and mediocrity. The elementary sources, reasons and consequences of these phenomena are being revealed in a prisma of different branches of science.

In the view of philosophy the author comprehends the passivity as negation of an active attitude manifesting itself through the vanity of rational getting to know and a lack of conclusive evidence of the sensual perceiving on the gnoseological level, through refusing any active activity concerning natural and social realities on the practical level, through scepticism concerning any activity when developing oneself on the ontological level. As for axiology the system of values forced upon an individual by the party ideologists by the help of the narrowed optics of the marxist philosophy gives a statement about the individual's passive attitude. Thus a citizen as manipulated into an, in advance postulated and directed, hierarchy of the life values. As for the psych-

ological position the suppressed individual's desire to be unique, the permanently induced fear of being exceptional and the lack of any inner stimulation are indentified as the very sources of the rise of passivity and mediocrity.

From the point of view of sociology, individual passivity and that evoked and regulated by the social pressure are being distinguished here, the rise of the latter being caused partly through conforming pressures in a social group and the associating of individuality and originality with the élite and élitism as well as the missing mechanism of social justice, and the mediocrity normalization. As for the economic field, the originating of passivity and mediocrity here was assisted by the ditransparency and non-intelligibility of the working conditions, the impossibility of influencing the organization and results of work, and the nivelizacia and dehumanization of the content of work. Educational reasons for the rise of passivity and mediocrity are above all seen in a non-differentiated attitude to education, in the uniformity of outer conditions, goals, contents, methods and means of ed-

ucation, in non-respecting hereditary differences, in the absence of any meaningfulness of the study-efforts and in disgust concerning learning.

The article leads into a reflection about

the problem how to stop those mechanisms producing passivity and mediocrity and how to deliver the contemporary society of those remnants in the people's thinking, consciousness and conduct.

Do redakce došlo: 16. 5. 1991

Autor: Doc. PhDr. VLADIMÍR SPOUSTA CSc., pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Poříčí 31, 662 80 Brno

EXLIBRIS COMENIUS

Mnohí naši jednotlivci, ale i knižnice a ústavy mají svoj exlibris. Táto nevšedne vďačná a populárna tzv. malá grafika i v súčasnosti má svoj význam a poslanie. Veľmi zásluhnú a významnú prácu v tejto oblasti koná Spolek přátel a sběratelů exlibrisu v Praze, který je kolektivním členom Československé vědecké společnosti pro estetiku při ČSAV.

V rámci svetového výročia (400 rokov narodenia) Jana Amosa Komenského, ktoré si t.r. pripomíname, bola vypísaná medzinárodná súťaž na vyhotovenie exlibrisu s tematikou učiteľa národov. Popri závažnosti a podnetnosti námetu, sledovala sa i tým celková propagácia výročia a to najmä medzi umelcami a priateľmi umenia.

Súťažná porota „Exlibris Comenius“ mala 9 členov, ktorá si zvolila akademického maliara J. Boudu za predsedu. Ide o popredného nášho tvorca exlibrisov. Na zasadnutí vyhodnotila v stanovenom termíne (koniec roka 1991) 124 došlých grafických prác od 81 autorov, z ktorých 53 pochádza z ČSFR a 28 z 15 zemí (z toho z bývalého ZSSR 6, z Lotyšska 4, po 3 z Belgie a Talianska, 2 z Rakúska a po 1 z Francúzska, Holandska, Poľska, Maďarska, Nemecka, Litvy, Estónska, ale i z ďalekej Kolumbie, Japonska a Číny. Geografický rozsah súťažného poľa sa celkove javí ako uspokojujúci. Nevýhodou bol pomerne krátky čas na vyhotovenie prác.

Porota po rozprave a celkovom hodnotení konštatovala, že výsledky súťaže odpovedajú súčasnej výtvarnej produkcii. Bez ohľadu na bezprostrednú závažnosť a náročnosť (vyjadriť pomerne na malej ploche tak náročnú tému) sa ale celkový námet ukázal byť výtvarne nie práve najľahší a ešte i k tomu veľmi ovplyvnený veľkou tradíciou, čo sa často prejavilo popisným opakovaním najmä Komenského portréту. Len v obmedzenom počte súťažných prác sa úspešne presadilo vybočenie sa z myšlienkového a výtvarného stereotypu, opustenie odkazov na jubilentove literárne, didaktické alebo kartografické práce.

Prvú cenu porota priznala slovenskému výtvarníkovi, umelcovi Karolovi Ondrejičkovi za lept, na ktorom imaginálny Komenského portrét so životným heslom boja proti násiliu, doplnený pohľadom na horiace Lešno a zmäť rôznych tvár a postáv, ako nápoved' bohatstva a zložitosti jeho nevšedného osudu, upútal najviac.

Ďalej bolo udelených ešte päť druhých cien a to bez určenia poradia. Porota i udelila osem osobitných uznaní spojených s vecnou cenou-odmenou. Súťaž ukázala, aký vzťah máme k učiteľovi národov a napokon je to i veľký úspech pre nášho umelca.

Nemohol by sa vydať víťazný exlibris vo väčšom počte, aby bol dostupný záujemcom a milovníkom umenia, ako aj zahraničným účastníkom pripravovaných osláv? Prípadne by sa mal vydať súbor víťazných exlibrisov s krátkou informáciou o výročí, súťaži a umelcoch. V zahraničí je pomerne veľký záujem o exlibrisy našich umelcov. Dnes sa pomerne veľmi

často hovorí o podnikaní alebo sponzoroch. Nájde sa taký? Vydanie aspoň víťazného exlibrisu alebo súboru by bolo peknou a netradičnou pamiatkou na 400. výročie narodenia učiteľa národov.

Henrich Janus